

DOMSCHITZ MÁTYÁS ÉS SZIKRA DOROTTYA

A JOBBIK SZOCIÁLPOLITIKÁJA*

A tanulmány a Jobbik Magyarországért Mozgalom szociálpolitikáját vizsgálja a párt programjai, megszólalásai és a párt szociális szakembereivel és döntéshozóival készült interjúk alapján. A szerzők egyrészt elemzik a szociálpolitikai programok közötti változásokat, ezen belül kiemelten a 2014 utáni „néppártosodásnak” a szociálpolitikai elképzelésekben való lecsapódását. Másrészt a tanulmány részletesen bemutatja két, a Jobbik által irányított város, Ózd és Tapolca helyi szociálpolitikai megoldásait. A tanulmány következtetése, hogy a második és a harmadik Orbán-kormány szociálpolitikájával összehasonlítva a Fidesz „jobbról előzte” a Jobbikot a szociálpolitika területén, átvéve, és sokszor még radikálisabb formában megvalósítva a Jobbik elképzeléseit.

Bevezetés

A Jobbik Magyarországért Mozgalom (Jobbik) korábban magát értékelvű, konzervatív és keresztény, nemzeti radikális pártként definiálta (Jobbik, 2003; 2006). 2013 óta fokozatosan enyhült a radikalizmusa, és a 2018-as választásokon már egyértelműen jobboldali néppártként pozicionálja magát (Jobbik, 2018). Elődje az 1999-ben alakult, főként egyetemistákat tömörítő Jobboldali Ifjúsági Közösség 2003-ban alakult párttá. Alapszabályában a „rendszerátalakítás befejezését” és az addiginál „igazságosabb társadalom megteremtését” tűzte ki célul. Először a 2006-os választáson indultak a Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP) szövetségeseiként, de az első sikerüket már önállóan, a 2009-es Európai Parlamenti választáson elért közel 15 százalékos eredménnyel érték el. Egy évvel később az Országgyűlésbe is bekerültek, ahol az azóta eltelt két ciklusban a párt tagjai ellenzéki politizáltak. A legutóbbi (2018. januári) közvéleménykutatások átlaga szerint a Jobbik a kormányzó Fidesz Magyar Polgári Szövetség (Fidesz) fő ellenzéki kihívója – 17 százalékos támogatottsággal a biztos pártválasztók körében (Közvéleménykutatok.hu, 2018).¹

* A tanulmány egyes részei építenek Domschitz Mátyás: *A Jobbik szociálpolitikája* című MA szakdolgozatára (ELTE, Társadalomtudományi Kar, Szociálpolitika MA, Budapest, 2017. április.)

¹ A Fidesz ugyanezen mérés szerint 51, a Magyar Szocialista Párt (MSZP) 11, a Demokratikus Koalíció (DK) 7, a Lehet Más a Politika (LMP) pedig 6 százalékon állt. A Jobbik 2013 utáni elmozdulása a nemzeti radikális irányból a néppártiság felé nagyrészt a Fidesz szélsőjobb irányba tett mozgására adott reakcióként értelmezhető.

Az alábbi tanulmányban a párt szociálpolitikájának elemzésére teszünk kísérletet. A szociálpolitikát tágan, a jóléttel kapcsolatos újraelosztási mechanizmusok és szolgáltatások összességeként értelmezzük. Ugyanakkor fontosnak tartjuk a szociálpolitika ideológiai beágyazottságát is, tehát azt, hogy a párt milyen képet sugall a „jó”, elérendő társadalmi berendezkedésről. Ilyen értelemben a Jobbik társadalompolitikáját is vizsgáljuk. A Jobbik családpolitikája kapcsán például figyelmet fordítunk a párt nemek közötti egyenlőségről vallott nézeteire is. A szociálpolitikán belül tárgyaljuk még a Jobbik lakáspolitikai és segélyezési javaslatait és gyakorlatát, valamint kitérünk a nyugdíjrendszerről vallott nézeteire. Ebben a keretben röviden foglalkozunk csak a Jobbik (nem kevésbé figyelemreméltó) oktatáspolitikájával és egészségpolitikai elképzeléseivel.

A tanulmány első részében a Jobbik 2010-es és 2014-es programjának szociálpolitikai vonatkozású téziseit ismertetjük, utalva a párt korábbi elképzeléseire is. A második részben a Jobbik helyi szinten megvalósított szociálpolitikai gyakorlatát tárjuk fel Ózd és Tapolca példáján. A harmadik részben pedig a 2018-as programot elemezzük és hasonlítjuk össze a négy évvel korábbi elképzelésekkel, azt vizsgálva, hogy a néppártosodás milyen hatással volt a Jobbik szociálpolitikájára. Az összegzésben röviden kitérünk arra, hogy vajon mennyiben „kompatibilis” a párt 2018-as programja a demokratikus ellenzéki pártok szociálpolitikai elképzeléseivel (ld. Lakner, 2018).

Elemzésünk három egymással összefüggő kérdés köré összpontosul. Általános szinten arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen társadalmi problémákat azonosítanak a Jobbik programjai és mely csoportokat céloznának szociálpolitikai intézkedései. Ezen belül fontos megismerni, hogyan jelenik meg a szakpolitikában a Jobbik eredendő *differentia specifica*-ja, a cigánybűnözés tematizálása, hogyan történik a szociális kérdés etnicizálása, valamint az érdemes-érdemtelen csoportok közötti különbségtétel.

Másodszor a tanulmány azt vizsgálja, hogy milyen hasonlóságok és különbségek mutatkoznak a Jobbik és a Fidesz szociálpolitikája között. A Jobbik szociálpolitikája ugyanis nem csak önmagában, mint egy ellenzéki párt elképzelése érdekes, hanem azért is, mert a 2010 és 2018 között regnáló Orbán-kormányok a párt számos programpontját átvették és megvalósították a gyakorlatban. Természetesen ez nem csak a szociálpolitika területén volt így, hanem a szimbolikus politika vagy a külpolitika számos fontos területén is. Csak egy pár példát említve: családi adókedvezmény, euroszkeptikus retorika és keleti nyitás, magán-nyugdíjpénztárak államosítása, közmunkaprogram bővítése, szociális juttatások iskolába járáshoz kötése, vagy a magáncsőd intézményének bevezetése (Böcskei–Molnár 2017, Political Capital, 2017). A kormánypárt már csak azért is tudta jól „hasznosítani” a Jobbik szociálpolitikai elképzeléseit, mert a Jobbik a Fidesznél jóval részletesebb, kidolgozottabb választási programokat alkotott.

Elemzésünkben arra a következtetésre jutottunk, hogy a Fidesz a megvalósítás során a hazai szociálpolitikát a Jobbik elképzelésénél még inkább *jobbira* tolt. A Jobbik szociálpolitikai programját tekintve a Fidesztől *balra* állt már a „néppár-

tosodás” meghirdetése előtt is. Míg a Fidesz kitartóan és kérlelhetetlenül valószínűsította meg a szegényebbek és köztük a magyar romák büntetését a szociálpolitikán keresztül és egyúttal a „dolgozó emberek” és családjaik, és köztük elsősorban az átlagbér felett keresők soha nem látott mértékű támogatását, addig a Jobbik még radikálisabb időszakában is enyhébb megoldásokat javasolt, köztük például a munkanélküli járadék idejének meghosszabbítását vagy a képzési, átképzési rendszer jelentős fejlesztését a munkanélküliek érdekében.

Egyetlen, bár nagyon fontos kivételt az ún. „cigány-magyar együttélés” és a „cigánybűnözés” tematizálása jelentette, az ehhez kapcsolódó számos implicit szociálpolitikai elképzeléssel együtt. Az Orbán-kormány nem vállalkozott a romaügy mély átpolitizálásra, habár a Jobbik vonatkozó javaslataiból ennek ellenére számos pontot (így például a szegregált oktatásra vonatkozókat) átvett. A menedékkérőkkel kapcsolatos radikális állami retorika 2015-től ugyanakkor rímelt a Jobbik korábbi „cigánypolitikájára”: a migrációs társadalmi folyamatok biztonságiasító keretezésével és a különböző civilizációs szinteken álló etnikai csoportok víziójával a kormányzat a különböző ellenségek és félelmek fokozását, és ezen keresztül a társadalom polarizációját és saját táborának mozgósítását érte el.

A néppártosodás hatására a Jobbik programjából végképp eltűntek a markáns szélsőjobboldali, vagy nemzeti radikális elemek, köztük a „cigánykérdés” megoldására adott javaslatok is. Mint azt a tanulmány végén bemutatjuk, 2018-ra a párt egy európai értelemben vett kereszténydemokrata tömörülés képét mutatja szociálpolitikai szempontból.

Harmadik szempontként a tanulmányban nagy hangsúlyt kap a Jobbik helyi szintű szociálpolitikája, és ezen belül a segélyezés. Ez az a terület, ahol a Jobbik 2014 és 2018 között konkrétan, polgármesteri pozíciók birtokosaként a gyakorlatba ültethette át szociálpolitikai programját.

A kutatás elsősorban dokumentumelemzésre és interjúkra épül.² Legfontosabb forrásai a Jobbik választási programjai, az általuk vezetett egyes önkormányzatok rendeletei. A Jobbik helyi önkormányzati szociálpolitikáját Ózd és Tapolca példáján mutatjuk be. A kiválasztásnál elsősorban az játszott szerepet, hogy ez a két legnagyobb település, amelyet ez a párt vezet, ugyanakkor fontos különbség, hogy míg az előbbi városban jelentős a roma lakosság aránya, az utóbbiban elhanyagolható, és ez, mint látni fogjuk, hatással volt a Jobbik helyi szociálpolitikájára. A tanulmány nem vállalkozik a Jobbik összes szociálpolitikai célú megszólalásának, nyilatkozatának kimerítő elemzésére; ezek inkább kiegészítik a dokumentumelemzés eredményeit.

² Domschitz Máttyás 2017 tavaszán, szakdolgozatának írásakor kezdett el foglalkozni a Jobbikkal, és interjúzni a párt tagjaival. A 2018-as választási programhoz tartozó adatgyűjtés 2018 márciusában történt, ekkor készültek a jelen tanulmányban hivatkozott interjúk, szóban Sneider Tamás országgyűlési képviselővel, Kiss Gabriella szakpolitikai tanácsadóval és írásban Janiczak Dávid ózdi polgármesterrel.

Kimondják? Megoldják? – A Jobbik társadalompolitikája a párt 2010-es és 2014-es programja alapján

Az alábbi részben a Jobbik 2010-es „Radikális változás” (Jobbik, 2010) és 2014-es „Kimondjuk. Megoldjuk.” (Jobbik, 2014) címmel kiadott pártprogramján keresztül mutatjuk be a párt szociálpolitikájának legfontosabb elemeit. A Jobbik a szociálpolitikát, mint az egyének és a családok létbiztonságát a „káros gazdasági és társadalmi hatásoktól védő” állami beavatkozást definiálja (2010: 35). A párt egyúttal a szubszidiaritás elvét is hangsúlyozta 2010-es programjában, amikor amellet érvelt, hogy az állam csak akkor avatkozzon be, amikor az „egyén és család lehetőségei már kimerültek”. Ezzel némileg ellentmondásban áll az, hogy finanszírozáson és ellenőrző funkcióján keresztül ugyanakkor mégiscsak egy „erős államot” vizionál a párt.

A Jobbik parlamenti felszólalásai azt tükrözik, hogy a párt társadalompolitikájának egyszerre hangsúlyos eleme a szegénység és a szegények elleni küzdelem. Felszólalásaikban igyekeztek tematizálni a „dolgozói szegénységet”, a minimálbéremelés szükségességét, vagy éppen a szociális szakma alulfizettségét. Ezen kívül rendszeresen adnak ki közleményeket az egyenlőtlenségekről, a lecsúszó alsó-középosztályról és a létbizonytalanságról, és ezek a témák a programjaikban is megjelennek (Alfahír, 2013; 2015, Jobbik, 2014; 2018). Ugyanakkor a Jobbik társadalompolitikájának központi eleme a „workfare” ideológiája is, ami ellentmond a szocialisztikus, egyenlősítő szemléletmódnak.

Első ránézésre meglepő lehet, hogy a Jobbik gyakran üt meg a radikális baloldali retorikához hasonló hangokat. Alapító Nyilatkozatukban például azt írják, hogy enyhítenek azokon a problémákon, melyeket a neoliberális globalizáció okozott Magyarországnak, illetve végső céljuk a rendszerváltás befejezése és a „jelenleginél igazságosabb társadalom megteremtése” (Jobbik 2006 [2003]). Történelmi példákból ugyanakkor tudjuk, hogy a szélsőjobboldali pártok gyakran fontos társadalmi problémák megoldását tűzik zászlajukra; a „szociális kérdés” megoldását ugyanakkor jellemzően összekötik a kirekesztéssel (ld. pl. Bock, 1991; Saraceno, 1991). Ez a szociálpolitika (amelyre jó példa az 1940-es évek első felének hazai gyakorlata is) a támogatásra érdemes társadalmi csoportokat nem kizárólag rászorultság alapján választja ki, hanem a maga által definiált etnikai, erkölcsi, vallási és politikai kritériumok szerint (ld. pl. Ungváry, 2002; Szikra, 2008). A Jobbik esetében a különbségtétel (amely a romákkal kapcsolatos programelemeknél kerül elő leghangsúlyosabban) az úgynevezett építők és rombolók dichotómiában mutatkozott meg a 2014-es választási programban. A szociális érzékenység, szolidaritás, és másik oldalról a kirekesztés kettősségét jól illusztrálják a Jobbik konkrét szakpolitikai javaslatai, amelyeket az alábbiakban ismertetünk.

Lakáspolitiká

A „törvényes, tisztességes és jóhiszemű lakhatást” alapvető emberi jognak tekinti a Jobbik (Jobbik, 2014: 27). A párt szerint ugyanakkor fontos, hogy a lakókörnyezetüket tisztán tartsák az emberek, ehhez kötnék a szociális transzfereket. Ezt a gondolatot a Jobbik az érpataki önkormányzattól vette át, a Jobbiktól pedig ezután a második Orbán-kormány, amikor az ún. szubjektív támogatási feltételt 2012-ben beemelte a szociális igazgatásról és a szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvénybe. Habár 2013-ban ezt a gyakorlatot az ombudsman az érintettek magánszférához való jogába ütközőnek találta (AJB-3384/2013), a kitétel változatlanul benne maradt a szociális törvényben.³ A Jobbik számára kiemelkedően fontos a fiatalok lakásszerzése. Szerintük ez a kivándorlás megállításának egyik legfontosabb feltétele (a másik kettő: a bizonyos régiókban koncentrálódó és főleg a 15–24 éveseket érintő munkanélküliség, illetve a tanulás magas költségei). Míg 2010-es programjában viszonylag általános „bér lakásépítési programot” és államilag támogatott lakásépítési kölcsönt ígért a Jobbik, 2014-ben már konkrétabb tervvel állt elő, amelyben a lakásépítés, lakásvásárlás és a bérlet támogatását is javasolja. Míg az előbbi két célt a kormánypárt a CSOK 2015-ös bevezetésével (a „szocpol” megreformálásával) részben megvalósította, a 2014-es Jobbik-program különbözik a Fidesz által megvalósítottaktól abban, hogy a lakásbérlet támogatását is céljául tűzi ki és ezt kombinálja a tulajdonszerzéssel. Igaz, a Fideszhez hasonlóan csak a „dolgozó” családok számára. A Jobbik javaslata szerint a fiatalok „a piaci ár harmadáért bérelhetnének lakást, majd pár év után azt bekerülési értéken vásárolhatnák meg [...] kamattámogatott, állami háttérű forint hitel segítségével.” A párt egyúttal „felmérné az üresen álló hazai ingatlanvagyon, és megvizsgálja, hogy a több százezer üres hazai lakás és ház milyen tulajdonosi háttérrel bír, és ezek mekkora hányada válhat újra valódi otthonná” (Jobbik, 2014: 18). Ide tartozik, hogy az üresen álló házakat a devizahitel-károsultak a családsegítő szolgálatok segítségével egy forintért megvásárolhatnák, ami az elhagyott országrészek gazdaságának élénkítéséhez is hozzájárulna. A lakásbérlet és támogatott vásárlás összes költsége az előzetes kalkulációk szerint „évi alig tízmilliárd forintot emésztene fel” (Jobbik, 2014: 19).

A Jobbik vetette fel 2014-es programjában a magáncsőd intézményét, amely számos európai országban bevett gyakorlat az eladósodottak számára. A harmadik Orbán-kormány 2015-ben aztán bevezette azt, igaz, jóval korlátozottabb formában. A Jobbik elképzelésében a szociális munkásoknak, a családsegítőknak komoly szerep jutott volna, méghozzá úgy, hogy az egyéni autonómiát se sértse a segítő:

³ Az önkormányzatok korábbi, cigányokkal szembeni diszkriminatív fellépéseiről részletes összefoglalót ad Zolnay János (2013).

„[A magáncsőd-eljárást elindító emberek] a bíróságtól vagy az önkormányzatoktól kérhetnék, hogy egy határozatban mondják ki fizetéseképtelenségüket. Ez után egy jogvégezett családsegítőt rendelnének ki a bajbajutottak mellé, aki az ingyenes jogsegélyszolgálatokhoz hasonlóan támogatná a nehéz helyzetbe került családok talpra állását. Ennek szellemében közvetíthet az adósok nevében a bankok irányába, és összekötheti őket a munkaerőpiaccal, átképzési programokkal, ám semmiképp sem ő osztaná be a családi kiadásokat.” (Jobbik, 2014: 27)

A KDNP-s képviselők által 2015-ben benyújtott javaslat a fentiekhez képest nagyon szigorú kontrollal élt, és szociális munkának, családsegítésnek nyoma sincs a törvényben. Nem is lett sikeres az új intézmény, kevesebb, mint ezer ember vette igénybe (HVG, 2016). Pedig egy jól kidolgozott magáncsődprogram a szakma szerint is fontos lenne (Misetics, 2013).

A „hajléktalankérdés méltányos megoldása” is szerepel a programban. A Jobbik 2014-ben nem értett egyet a hajléktalanságnak az Alaptörvénybe emelt kriminalizálásával, holott még 2013-ban Szávay István parlamenti képviselő, akkori Jobbik alelnök, írásbeli kérdésben érdeklődött a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumnál, hogy miért nem tartatják be az alkotmányba foglalt törvényt Budapest utcáin, miért uralkodnak „középkori állapotok” (Jobbik, 2013). Úgy tűnik, a „néppártosodásnak” a hajléktalanság kezelésével kapcsolatban is enyhülés az eredménye. A Jobbik azt nehezményezte 2014-es programjában, hogy a hajléktalan személyek számának növekedése ellenére a kormány az erre a célra fordított költségeket folyamatosan csökkentette. A helyzetet (a két háború közti szegénységi bizonyítvány ötletét felmelegítve) „budapesti hajléktalanigazolvánnyal” kezelték volna, amely napi egy meleg ételre tenné jogosulttá a regisztrált hajléktalanokat (Jobbik, 2014: 44).

A lakhatási problémák megoldásai közé tartozik az, hogy a Jobbik folytatná a rezsicsökkentést, de azt fenntartható, környezetbarát módon tenné, például a panelházak energiatakarékossá tételével. A közszolgáltatásokat állami kézbe vennék, és non-profit formában működtetnék. „Miután megvalósult a Jobbik által javasolt 30%-os csökkentés a villany, a víz és a gáz esetében, a rezsicsökkentést kiterjesztjük a tűzifára (az áfa 5 százalékra csökkentésével), az üzemanyagokra (a jövedéki adó csökkentésével) és az internetre is (az árképzési gyakorlat újraszabályozásával).” Indítanának a szociális tűzifa program mintájára állami szénprogramot is, mellyel a vidéki bányákat is újraélesztenék. Figyelemre méltó, hogy a párt alapjogként tekint az internethez való hozzáférésre. Mint tudjuk, az internetadó ötletének csúfos bukása után a Fidesz éppen a Jobbik által javasolt irányba mozdult el az internet áfájának 2018. január elsejétől 27-ről 5 százalékra csökkentésével.

Családpolitika és gender

Talán meglepő, de a Jobbik az Alaptörvényben meghatározott családfelfogással némiképp szembehelyezkedik, amennyiben családon egy nő és egy férfi közötti, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget tekint, amelynek azonban a házasság nem kritériuma (Jobbik, 2014: 41). Ezen a ponton tehát a Jobbik kevésbé szélsőségesen konzervatív, mint a Fidesz. Miközben a Jobbik a Fideszhez hasonlóan úgy gondolja, hogy „a család védelmére van szükség a deviáns magatartásformákat és alternatív együttélési normákat hirdető családellenes liberális támadásokkal szemben” (Jobbik, 2014: 41), magyarul „devianciának” bélyegzi az azonos neműek együttélését, aközben más, családpolitikai és női emancipációs kérdésekben meglehetősen progresszív, a férfiak és a nők egyenlőségét támogató nézeteket vall. Anyabarátt munkahelyeket támogatnának, növelnék az óvodai és bölcsődei férőhelyek számát, illetve kialakítanák a többműszakos bölcsődék rendszerét, igény szerint munkaidőhöz igazodó nyitva tartással; eltörölnék a bölcsődei gondozási díjat. Emellett nem csak a közsférában adnák meg a gyermekszülés után a részmunkaidő és rugalmas munkaidő lehetőségét a nőknek, de a versenyszférában is. A Jobbik családbarát felsőoktatásban gondolkodik, közös kollégiumi elhelyezéssel, gyermekek után járó juttatásokkal, bölcsődei vagy kimondottan a felsőoktatási intézményeken belüli babaszoba kialakításával (Jobbik, 2014: 28).

Míg a 2010-es programjában a Jobbik a GYED három éves korig való kiterjesztését és a főállású anyaságnak a korábbi bér 80%-ban való támogatását javasolta, 2014-es programjában már felismerte, hogy a 21. században nem az anyák otthontartása, a hagyományos nemi szerepek erőltetése hozhatja el a várt demográfiai fordulatot. Mint a 2014-es programjukban fogalmaznak, „a nők visszatérése a munkába kimutatottan magasabb termékenységi mutatókkal is jár” (Jobbik, 2014: 38). A Fidesz harmadik ciklusában szintén hasonló következtetésre jutott, és a GYED-extrával (amely 2016 óta már fél éves kortól lehetővé teszi az anyák/apák munkavállalását úgy, hogy a GYED teljes összegét megkapják), valamint a bölcsődefejlesztési programmal fokozatosan eltávolodott eredeti, konzervatív álláspontjától. A Jobbik változatlanul a nők legfőbb szerepének az anyaságot és a gondoskodást tartja, ugyanakkor ezt már 2014-ben sem gondolták összeegyeztethetetlennek a munkavállalással, és azzal sem, hogy az apák nagyobb szerepet vállaljanak a gondoskodó munkában.

„A biológiai meghatározottság nem jelenti azt, hogy a nő csak a háztartásban ér valamit, de valljuk, hogy legszebb hivatásuk az anyaság. A nők nagyobb szerepet vállalnak a család idősebb tagjainak ellátásában is, így az államnak el kell ismernie ezen plusz tevékenységüket. (...) A gyermeket nevelő szülőket segíteni fogjuk abban, hogy kialakíthassák a családon belüli munkamegosztást” (Jobbik, 2014: 38).

A gyereknevelés és munkavállalás összhangját nem csak a programjában jelenítette meg a párt, de a Jobbik képviselő, három gyerekes családanya Dúró Dóra személyében konkrét mintát is adnak erre. Dúró a magyar törvényhozásban eddig szokatlan módon rendszeresen a kisgyermekével ült az ülésteremben, és a róla, valamint férjéről, Novák Elődről (a Jobbik alelnöke 2009 és 2016 között) készített portréműsorban is „modern” házaspárként szerepeltek, ahol az apától sem áll távol a gondoskodó munka (ATV, 2016).

A gondoskodó (nagy részt fizetetlen, vagy alulfizetett) munka állami támogatásának programjával összhangban az ápolási díj összegét megemelné a párt, de az kiforratlan, hogy milyen mértékben (Kiss 2018, interjú). A Fidesz által szintén részben megvalósított program pont, hogy a családok olcsóbban, a rászorulóknak pedig ingyenesen jussanak az állami tankönyvekhez és tanszerekhez. Ezen túlmenően a családokhoz egy „családellátó szolgálaton” keresztül olcsóbban, a nagy- és kiskereskedelmi forgalom kikerülésével, úgy mond „árdrágító cégek nélkül” juttatná el az alapvető élelmiszereket (Jobbik, 2014: 28). Szintén a Fidesz és a KDNP által rendre felvetett gondolat a gyermeknevelés és a nyugdíjrendszer összekapcsolása, amit a radikális párt több ponton, az adórendszeren és a nyugdíjak értékén keresztül is megvalósítani javasol.

„Aki gyermeket vállal és azt tisztességgel neveli is, a társadalom számára termel értéket, de egyúttal a saját munkaerőpiaci jelenlétét és ebből következően nyugdíjszerző lehetőségeit csökkenti a gyermekre fordított energiával. [...] A megfelelően felnevelt gyermekeket – iskolai végzettséghez kötve – figyelembe kellene venni egy jól kialakított pontrendszer alkalmazásával, és ez által növelni a gyermekeket nevelők nyugdíját.” (Jobbik, 2014: 43)

Ebben a javaslatban a „megfelelően felnevelt gyermek” a legalább 8 általános iskolai végzettséggel rendelkező gyermeket jelenti (Kiss 2018, interjú), ami világosan mutatja az alacsony iskolázottságú rétegek kirekesztését ebből a lehetőségből. A Jobbik a tankötelezettség korhatárát 17 évben szabná meg.

A Jobbik 2010-es programjában családi adózást javasolt, valamint az adókedvezmények olyan átalakítását, hogy a háromgyermekes családok lényegében ne fizessenek személyi jövedelemadót. Mint tudjuk, az utóbbit a Fidesz megvalósította, de kihagyva a Jobbik negatív jövedelemadója, az alacsony jövedelműek támogatására vonatkozó ígérését (Jobbik, 2010: 34; 2014). Ennek következtében, mint az közzismert, a 2011 utáni szja rendszerrel a három- és többgyermekesek jelentős része rosszul járt (Tóth–Virovác, 2013). A Jobbik 2014-es programja a Fideszhez hasonlóan csak az után a gyerek után adna családi pótlékot, aki nem hiányzik az iskolából, továbbá bevezetné az oktatási, szociális, családvédelmi intézményekkel való kötelező együttműködést.

A jóléti intézkedések mellett a Jobbik programja tehát kontrolláló elemeket is tartalmaz a szegények számára:

„[A] családi pótlék átalakítása révén [véget vetne] a megélhetési gyermekvállalásnak. (...) A családi juttatások, ezen belül is a családi pótlék 2008 óta tartó befagyasztásának feloldása, emelése és reálértéken tartása létfontosságú a családok anyagi biztonsága érdekében. A pótlék rendszerét oly módon alakítjuk át, hogy a 4. gyermektől adókedvezmény formájában folyósítjuk, aki pedig szociális támogatásban részesül, az a segéllyel együtt a családi pótlékot is szociális kártyára kapja.” (Jobbik, 2014: 43)

A Jobbik családpolitikai elképzeléseiről összefoglalóan elmondhatjuk, hogy az mérsékelt konzervatív ideológia mentén szerveződik, amely nem különböztethető meg élesen a második és harmadik Orbán-kormány megvalósított intézkedéseitől. A pártnak a társadalmi nemi szerepekről alkotott véleményét érdemes kettébontani. A Jobbik kéréseket az identitáspolitikákban, tehát nem fogadja el az LMBTQ jogok bővítését és ellenzi a melegházasságot (Kováts, 2017). Ugyanakkor a férfiak és a nők egyenlősége és a nők elleni erőszak témájában, szemben a Fidesszel, aktív és támogató, amit a Jobbik nőtagjai, például Dúró Dóra, vagy korábban a nők elleni erőszak témáját jogásként hosszan napirenden tartó Morvai Krisztina személye fémjelzett. A gondoskodó munka anyagi megbecsülése szintén fontos témája a pártnak, amit a Fidesznél jóval markánsabban egészít ki az apák gondoskodó szerepére való nyitottság, a nemek közötti egyenlőbb munkamegosztás témájának felvállalása. Ebben az értelemben tehát (összhangban az alaptörvényről alkotott nézetükkel és a néppártosodás programjával) a Fidesztől balra helyezkedett el a Jobbik 2014 óta.

Nyugdíj

Míg a Fidesz programjában nem, a Jobbik 2010-es elképzeléseiben szerepelt a magánnyugdíjpénztárak államosítása: „A kötelező magánnyugdíj-rendszert megszüntetjük és visszavezetjük az állami rendszerbe oly módon, hogy az egyéni számlavezetés megmarad” (Jobbik, 2010: 34). Ugyanakkor programjukban ígértek az „anyák nyugdíjkorkedvezményének” bevezetését is, amit a Fidesz „Nők 40” programjával megvalósított, igaz, nagyon leegyszerűsített formában (hiszen nem csak az anyák jogosultak rá, és gyerekszám szerint sincs differencia). A párt 2014-es programja visszaállítaná a munkáltatói nyugdíjjárulékot (a 2011 utáni „szochó” helyett), és bevezetné az egyéni nyugdíjszámlás rendszert. A nők 40 éves munkaviszony utáni nyugdíjba vonulási lehetőségét pedig kiterjesztenék a férfiakra is.

Egy, a generációkat összekötni hivatott szociálpolitikai javaslat az ún. szülőtartási életjáradék gondolata. Ennek értelmében a Jobbik a felnőtt és munkába állt gyermekek jövedelemadójának egy meghatározott százalékát közvetlenül a szüleik nyugdíjának kiegészítésére utalnák át, ezzel ösztönözve a fiatalokat a felelős gyermekvállalásra és gyermeknevelésre (Jobbik, 2014: 29). Így az éves adó-

bevallás során nem csupán az egyházi és a civil szervezeteknek felajánlható egy-egy százalék lenne felhasználható az adófizetők számára, hanem egy százalékot a szüleik számára is felajánlhatnának.

Foglalkoztatáspolitikai

A Jobbik 2010-es programjában a szakszervezetek megerősítése és a munkaügyi központok hatékonyabbá tétele is szerepel, és általában is a munkát, a „méltóság, az öröm, a megbecsültségérzés” forrásának tekintik. Ennek megfelelően a munkavállalók érdekeit fokozottabban védő új Munka törvénykönyvet alkottak volna. 2014-ben már radikálisabb a hangvétel és a Fidesz retorikája köszön vissza a programban: „Ha munka van, minden van, ha nincs munka, semmi sincs. (...) A Jobbik munka alapú társadalomban gondolkodik, így a szociális háló érvényesítését a munkaképesek esetében elsődlegesen a munka világán keresztül valósítja meg” – írják. (Jobbik, 2014: 38) Illetve: „A segély helyett munkát-elvet megvalósítjuk. A munkára képes, de dolgozni nem akaró emberektől mindenféle társadalmi juttatást megvonunk.” (Jobbik, 2014: 31) Ez a mondat – szó szerint – megegyezik a Fidesz Magyar Munkatervében leírtakkal (amely pedig az 1942-es gömbösi Nemzeti Munkatervvel mutat feltűnő hasonlóságot). Fontos továbbá, hogy ez az elképzelés a „Magyar-cigány együttélés” című fejezetben kapott helyet, egyértelművé téve a tartósan munkanélküli, képzetlen munkaerő azonosítását a cigánysággal, így megjelenítve a szegénység etnicizálását.

A Jobbik programja egyértelműen leteszi az ún. workfare-szemlélet mellett, ami a kormánypártnál az állítólag hanyatló „jóléti állam” koncepcióval szembehelyezve jelenik meg, és a gyakorlatban a közmunkaprogram felfuttatását és minden egyéb aktív munkaerőpiaci eszköz és passzív ellátás ezzel párhuzamos leépítését jelentette. 2010-es programjukban „országosan vezérelt, de helyi szinten megvalósuló közmunkaprogramot” ígérnek, amit a Fidesz 2011-től megvalósított (Jobbik, 2010: 12). 2014-ben már részletesebben foglalkoznak a kérdéssel, és a közmunkaprogramot átalakítanák úgy, hogy két része lenne, különböző funkciókkal: az első célja a szegénységnyhítás lenne, a másodiké a „munkaszocializáció”. Előbbi a hosszú évek óta tartósan munkanélküliek, a képzetlenek számára jelentene egy főállású, akár évente 12 hónapig tartó programot. A másik a fiatalabb munkanélkülieknek szól, akik szintén képzetlenek, de a közmunkával megfelelő tapasztalatra tennének szert, és így megszűnne az „alacsony munkakultúrájuk és alacsony munkafegyelmük” (Jobbik, 2014: 39).

A fenti felfogás egy leegyszerűsítő szemléletet takar, amely csupán az egyén döntéseként és felelősségeként jeleníti meg a munkába állás versus munkanélküliség kérdését. Ezzel szemben a közgazdasági elméletek szerint „a munkavállalási hajlandóság olyan többletényező folyamat, amelyben nemcsak az elérhető munka (már ha van) és ennek bére számít, hanem egy sor objektív (közlekedési lehetőségek, közszolgáltatások léte, minősége, munkába állás költsége stb.) és szubjektív

(pl. egészségügyi állapot, családi körülmények) tényezők együttjárása is.” (Mózer et al., 2015: 48) A Jobbik azonban ezen a ponton is „enyhébb” szakpolitikát követne, mint a Fidesz, ugyanis a párt növelné az álláskeresői járadék idejét és összegét is: az ellátás minimális hossza (a Fidesz által megkurtított 90 helyett) 180, a maximális időtartam 360 nap lenne a munkaviszonyban töltött idő függvényében (Kiss 2018, interjú).

A Jobbik már 2010-es programjában is „biztonságos életkörülményeket, segítő és szolidáris államot” ígért a fogyatékkal élőknél (Jobbik, 2010: 37). A jelenlegi gyakorlathoz hasonlóan adó- és járulékkezdvezménnyel díjazná azokat a támogatókat és munkáltatókat, akik megváltozott munkaképességűek integrálását segítik. 2014-es programjukban bővítenék a fogyatékkal élő foglalkoztatási lehetőségeit, akadálymentesítenék a munkahelyeket, és önálló életvitelt segítő intézményeket hoznának létre (Kiss 2018, interjú).

Összességében a Jobbik foglalkoztatáspolitikája a Fideszhez hasonlóan a „workfare” gondolatkörben mozog, ugyanakkor kevésbé szélsőséges, tehát valamelyest ebben az ügyben is balra áll a kormánypárttól, amennyiben a járulékfizetéshez kötött, tehát társadalombiztosítási alapú passzív munkanélküli ellátás időtartamát bővítené és a fiatalabb korosztály számára a képzést és az átképzést is fejlesztené.

„Magyar-cigány együttélés”

A párt legradikálisabb állításai a „Magyar-cigány együttélés” fejezet alatt találhatók, és együtt az az a témakör, ami a Fidesz, valamint a demokratikus ellenzéki pártok politikájától a leginkább távol áll, még akkor is, ha bizonyos pontokon a második és harmadik Orbán-kormány implicit támogatására találhatott. A radikális párt elképzeléseinek kiindulópontja nem más, mint a magyar cigányság nyilvántartásba vétele, amit a Jobbik 2010-es (Jobbik, 2010: 40) és 2014-es programja is tartalmaz:

„A legelső lépés a helyes és pontos diagnózis felállítása a cigányság helyzetéről. Lélekszámáról, fizikai, anyagi, lelki és szellemi állapotáról tabuk és a valóság megszépítése nélkül. Kemény, de fontos kérdéseket kell feltenni, mint amilyen például az, hogy akar-e egyáltalán integrálódni – vagyis betartani a törvényeket, nevelni a gyermekét, dolgozni stb.” (Jobbik, 2014: 31)

Illetve: „A bűnügyi nyilvántartásokban az FBI által alkalmazott rendszer mintájára bevezetjük az etnikai és szociokulturális hovatartozás dokumentálását is, ezzel javítva a nyomozó hatóságok bűnmegelőzési, bűnfelderítési munkáját.” (Jobbik, 2014: 45)

A 2010-es program szerint az „erőltetett integráció helyett” a „differenciált oktatást” támogatja a párt, míg 2014-ben már „szegregált oktatást” javasolnak,

és „szocializációt segítő” osztályokat indítanának. Ezen a ponton a párt programja találkozik a Fidesz oktatáspolitikájával, amely számos esetben követendőnek tartotta az etnikai alapon szegregált oktatást (Helsinki, 2014). Továbbá a Jobbik a roma gyerekek egy részét bentlakásos iskolákba küldené, amely szintén nem idegen a kormánypárti elképzeléstől (Hvg.hu, 2017):

„Ez hatékony megoldás a cigányság leszakadó részeinek tanulásra, munkára nevelésére. A bentlakásos iskolában olyan környezetbe kerülnének, ahol ettől eltérő, tisztességes nevelést kapnának. (...) Kötelező jelleggel azoknak a gyerekeknek biztosítanánk helyet, akik számára a szakértői bizottság ezt előírja.” (Jobbik, 2014: 61)

A tankötelezettség korhatárának leszállítása szintén a Jobbik programjában szerepelt és a Fidesz hajtotta végre. 2014-ben a Jobbik a korhatárt 17 éves korra emelte volna, de nem azért, hogy minél több érettségizett fiatal legyen, hanem azért, hogy minél több szakmunkás, hiszen ez a legkorábbi olyan időpont, amikor egy fiatal piacképes szakmát szerezhethet.

A Jobbik a „cigánybűnözés” kifejezést nyíltan használja 2010-es és 2014-es programjában, és a kérdést – mint a „politikai korrektség” által elhallgatott fő problémát említik.

„A létező cigánybűnözést fel kell számolni, ezért megerősítjük a rendőrséget, felállítjuk a csendőrséget, és támogatjuk a törvényes keretek között működő társadalmi önvédelmi szerveződéseket. Véget kell vetni annak a tarthatatlan folyamatnak, hogy a cigányság deviáns része, miután a többségi társadalom által megtermelt segélyeit felvette, elkezd terrorizálni az ő megélhetését finanszírozó többségi társadalmat.” (uo.)

„A hazai szociális problémáknak tagadhatatlanul van egy etnikai, konkrétan a cigánysággal kapcsolatos vetülete is. Aki a cigányproblémát tagadni igyekszik, az valójában a megoldást nem akarja. (...) Magyarország számos részén az emberek mindennapjainak szerves részévé vált a lopások, fosztogatások, fenyegetések, erőszakos bűncselekmények elszenvedése, illetve a bűnözőktől való megalapozott félelem.” (uo.)

Mint azt a 2018-as kampányra készülő Jobbik ismét felvetette, el akarják érni, hogy „az alapfokú tanulmányaikat be nem fejezőktől megvonjuk a szavazati jogot”. Ez a követelés ez a mondat szintén a „Magyar-cigány együttélés” fejezetben, a „10 lépéssel megoldjuk!” alfejezetben kapott helyet, így egyértelműen etnikai problémaként mutat be egy stigmatizált, lenézett társadalmi státuszt.

Általánosságban és a segélyezés területén is megszüntetnék az állítólagos (magyarellen) „faji alapú, pozitív diszkriminációt”. Mint a 2014-es programban

leírják, „[E]z valójában az érpataki modell lényege is, amely az embereket nem magyarra és cigányra, hanem építőre és rombolóra osztja.” (Jobbik, 2014: 31) Mint már fent említettük, a magánéletbe erőteljesen beavatkozó ún. érpataki modell egyértelműen elnyerte a Jobbik szimpátiáját. Ez az elképzelés definíciószerűen az érdemes-érdemtelen szegények megkülönböztetésén alapszik és rendpárti eszközökkel, a szegények kontrolljának növelésével képzei a szociális problémák megoldását:

„Fontosnak tartjuk kiemelni a törvények, szabályok, rendeletek betartását és betartatását, a közösségépítés és fejlesztés erősítését, az érdemes-érdemtelen vagy építő-romboló megkülönböztetését. Az érpataki modellt jónak találjuk, de tekintettel arra, hogy ez egyfajta attitűd, elvi és gyakorlati rendszer, így ezt szükséges mindig a helyi viszonyokra lefordítani, és úgy alkalmazni.” (Jobbik, 2014: 43)

A fentieknek megfelelően a Jobbik a szociális transzfereket csak szociális kártyára utalná, és azt csak korlátozott körű termékeket árusító szociális boltokban lehetne elkölteni. Ennek a szemléletnek az az alapja, hogy a szegény emberek (sok esetben cigányok) elinnák, szerencsejátékon elköltenék a pénzt, ha egyben látnák a „nagy összeget”.

A Fidesz nagyrészt átvette az „érpataki modellt” (Róna, 2014: 175), és egyre szűkítette a legszegényebbeknek járó készpénzek ellátásokat, segélyeket. Erre példa a lakhatási támogatás és az adósságkezelési szolgáltatás normatív rendszerének 2015-ös megszüntetése is. A szociális törvény módosításával a harmadik Orbán-kormány jelentősen megnövelte a helyi önkormányzatok mozgásterét a segélyre jogosultság feltételeivel kapcsolatban. A törvényben nem csak a lakókörnyezet tisztántartása, de a gumifogalomként értelmezhető „kirívóan közösséggelens magatartást” is nevesíti, amelyre hivatkozva az önkormányzat megtagadhatja a szociális jogosultságot.

Általánosabban fogalmazva a Fidesz a Jobbiktól vette át azt a szemléletet, hogy a szociális jogok önmagukban nem állnak meg, azok csak bizonyos kötelezettségek teljesítése után járnak, és ezt beemelte a 2011-es Alaptörvénybe is (Róna, 2014; Juhász, 2015).

„A Jobbik olyan igazságos, nem pedig jóléti szociálpolitikát hirdet, amely az egyéni jogok mellé kötelezettségeket is rendel, és olyan ösztönzőkre, szabályozókra épül, amelyek a társadalmon való élőködés helyett a talpra állás és öngondoskodás útjára terelnek.” (Jobbik, 2010: 35)

A fenti, főleg a segélyezést érintő javaslatoknál még egy lépéssel tovább megy az a jobbikos elképzelés, ami gyakorlatilag gettósítaná a hazai cigányságot, illetve (homályosan körülírva) annak egy részét. Ugyanis a Jobbik fontosnak tartja „megvitatni a deviáns személyek külön lakókerületeinek kialakítását, ahogy ez

Hollandiában is jellemző”. Mint írják: „Aki a többségi társadalommal kíván tartani az ország felépítésével, azt segítjük, támogatjuk ebben, együtt sírunk, együtt nevetünk, de azok, akik a többségi társadalomtól csak javakat várnak, a kötelességeiket nem teljesítik, sőt, antiszociális magatartásukkal még terrorizálják is a normális többséget, őket az igazságszolgáltatás és a szociális rendszerből való kizárás eszközeivel fogjuk fegyelmezni.” Ez az elv „nem csak a cigányságra érvényes, hanem általános, mindenkire vonatkozó elvként érvényesítjük.” Az utolsó mondat akár tompíthatna a rasszista áthallásokon, ha nem „A cigányság válaszául elé állítása” cím alatt szerepelne (Jobbik, 2014: 44).

Büntető törvénykönyv, rendpártiság

Több kriminálpolitikai javaslatot idevalónak éreztünk a programból a már jelzett szegénység-kriminalizációs tendenciák miatt. A Jobbik kormányra kerülése esetén 2014-es programja szerint újraalapítaná a „cigánybűnözés” ellen szerveződött félkatonai Magyar Gárdát, amely működése alatt elsősorban romák által sűrűn lakott településen szervezett felvonulásokat, egyenruhában és karszalaggal, szerrintük rendteremtés, mások, például a helyi lakók szerint félelemkeltés céljából (ld. erről Feischmidt–Szombati, 2013). 2009 júliusában a Fővárosi Bíróság úgy határozott, hogy az etnikai feszültségek által sújtott kistelepüléseken sértették mások jogait és szabadságát, „mert a helyszínen meglévő konfliktusok megoldása helyett azokat tovább szították (...), az erőszak veszélyét váltották ki”. A bíróság szerint így sérült a kényszerűségből ott tartózkodó személyek biztonságához és szabadsághoz való joga. Az ítéletet a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága 2013-ban helyben hagyta (Origo, 2013). A Gárda mellett a csendőrség rendszerét is felállítaná a Jobbik „az elharapódzó bűnözési hullám elleni harc hatékony eszközeként, történelmi hagyományainknak és más országok hasonló területen működő rendvédelmi szervezeteinek mintájára” (Jobbik, 2014: 46).

Róna (2014) szerint az új Büntető Törvénykönyv (Btk) esetében lehet a leginkább érzéklni a Jobbik hatását. A Jobbik 2010-es programja tartalmazta a büntet-hetőségi korhatárt 14-ről 12 évre való leszállítását, mert a párt szerint a cigányokra volt jellemző, hogy a kamaszkorúakra bízta a bűncselekményeket. Gönczöl Katalin szerint ez a „rendelkezés több ponton ellentétes az ENSZ gyermekjogi egyezményeiben foglaltakkal is. (...) A 12 éves gyermek biológiai, testi, szellemi, lelki fejlődése még folyamatban van, az autonómia, az ösztönökön és az érzelmeken való uralkodás, a késleltetés képessége, a jövőbeni cselekmények következményeinek mérlegelése még nem száz százalékos. [...] A gyermekek tehát általában tü-nethordozók, mert a gyermekkori bűnelkövetés hátterében nagyon sokszor családi problémák, bántalmazások, erőszakélmények állnak.” (Gönczöl, 2015: 24–25)

Mint ismert, a második Orbán-kormány alatt általánosan szigorodott szinte az egész Btk., főleg olyan – a Jobbik által napirenden tartott – témákban, mint a manganterületre betörőkkel szembeni védekezés, amely esetben az új Btk. meg-

engedi az „aránytalanul erős védekezést” (Róna, 2014: 177). Boda és szerzőtársai kimutatták, hogy a Fidesz a Jobbik kihívására igyekezett választ adni akkor is, amikor 2009-ben még ellenzékben témává tette a „három csapás” elvét, kormányra kerülése után pedig törvénybe is foglalta azt (Boda et al., 2014).

A Jobbik továbbá szorgalmazza az „önfenntartó és termelő börtönök” programját, ami a Fidesznél is időről időre felmerül (Hirado.hu, 2014): „Elfogadhatatlan, hogy a büntetésüket töltő elítéltek nem termelik meg legalább a fogva tartásuk költségét. (...) Bevezetjük a nemzetközi jogon alapuló, államközi szerződésekben szabályozott 'bérabtartás' lehetőségét, mely rendszer életre hívásával csökkenteni tudjuk a fogva tartás költségeit.” (Jobbik, 2014: 46)

A fenti rendpárti intézkedésektől eltérő módon a Fidesz által bevezetett iskolarendőr-programokat nem lehet megtalálni a párt programjában, ellenben általánossá tennék az iskolai szociális munkát, amely a párt szerint „segítséget adhat az iskolai erőszak visszaszorítására, a gyermekek ellen elkövetett családi erőszak korai felismerésére, kezelésére, a szocializációs folyamat helyes mederbe terelésére is”. (Jobbik, 2014: 43) A Jobbik továbbá „kiemelt sürgősséggel” növelné a szociális területen dolgozók bérét, valamint a közgyógyellátás által támogatott gyógyászati segédeszközök körét is bővítenék, modernizálnák.

Civil szervezetek, jogvédelem

A Jobbik a szociális szolgáltatásokban, sőt, a romák integrálásában is fontos szerepet szán az államilag kontrollált civil szférának (Jobbik, 2010). 2014-es programjában azonban már a civil szervezetek megbélyegzése is szerepelt, amelyet a Fidesz 2018-ban a választási kampány részeként valósított meg. A Jobbik „[véget vet] a nemzetközi jogvédő szervezetek álságos tevékenységének. A kettősmércét alkalmazó, a rendőrséget, a rendvédelmi szerveket, az önkormányzatokat hátráltató, hamis színben feltüntető jogvédő szervezetek (TASZ, Helsinki Bizottság, Amnesty Int. stb.) ügynöki szervezetté nyilvánítását kezdeményezzük orosz minta alapján” (Jobbik, 2014: 46). A Fidesz által benyújtott törvényjavaslatban szinte szóról szóra ugyanez a javaslat szerepel (444, 2017a, 2017b).

Összességében azt látjuk, hogy a Jobbik „radikális” korszakában a stabil munkaerőpiaci helyzetben lévő állampolgárok számára számos jóléti intézkedést javasolt, a szegényekkel, azon belül kiemelten a romákkal kapcsolatban pedig számos büntető intézkedést vezettek volna be, részben a szociálpolitikai rendszeren keresztül. Habár választási programokat megvalósult szakpolitikákkal csak korlátozottan lehet összevetni, mégis fontos tanulságokkal szolgál a Fidesz által a Jobbiktól átvett és a gyakorlatba átültetett programpontok számbavétele (*1. táblázat*). Az összehasonlítás azt mutatja, hogy a kormányon lévő Fidesz nem csak, hogy ihletett merített a Jobbiktól, de sokszor még radikálisabb módon valósította meg annak elképzeléseit, ezzel radikális jobboldali irányba mozdítva el az ország tényleges szociálpolitikáját.

1. táblázat: A Jobbik 2010-es és 2014-es szociálpolitikai elképzeléseinek megvalósulása a második és harmadik Orbán-kormány alatt

	JOBBIK	FIDESZ-kormány, 2010–2018
Segélyezés	<ul style="list-style-type: none"> • „Érpataki modell”, szubjektív támogatási feltételek • Kézpénzes segélyek megszüntetése 	<ul style="list-style-type: none"> • A szociális törvény módosítása (2012) • A normativitás csökkentése, helyi diszkrecionalitás növelése • Kézpénzes segélyek drasztikus csökkentése
Lakhatás	<ul style="list-style-type: none"> • A „dolgozó” családok lakásépítésének és bérletének támogatása 	<ul style="list-style-type: none"> • CSOK (2015)
Magáncsőd	<ul style="list-style-type: none"> • Magáncsőd intézménye, családsegítéssel 	<ul style="list-style-type: none"> • Magáncsőd intézménye (2015) családsegítés nélkül
Internet	<ul style="list-style-type: none"> • Az internethez való hozzáférés kiterjesztése a rezsicsökkentés keretében 	<ul style="list-style-type: none"> • Az internet áfájának csökkentése
Családpolitika	<ul style="list-style-type: none"> • Az anyák munkaerőpiaci szerepvállalásának támogatása • Bölcsődefejlesztés • Ingyenes tankönyv • Családi adókedvezmény a nagycsaládok javára, negatív jövedelemadóval az alacsony keresetűeknek 	<ul style="list-style-type: none"> • GYED-extra (2014) • Bölcsődefejlesztési program (2016) • Ingyenes tankönyv • Családi adókedvezmény a nagycsaládok javára, negatív jövedelemadó nélkül.
Nyugdíj	<ul style="list-style-type: none"> • Magánnyugdíjpénztárak államosítása • Anyák nyugdíjkor kedvezménye 	<ul style="list-style-type: none"> • Magánnyugdíj-pénztárak államosítása (2011) • Nők40 (2012)
Foglalkoztatás	<ul style="list-style-type: none"> • „Segély helyett munka” • Országosan vezérelt közmunkaprogram 	<ul style="list-style-type: none"> • „Segély helyett munka” (2011) • Országosan vezérelt közmunkaprogram
Oktatás	<ul style="list-style-type: none"> • Etnikai alapú szegregáció • Bentlakásos iskolák a roma gyerekek számára • Tankötelezettség korhatárának 17 évre leszállítása 	<ul style="list-style-type: none"> • Az etnikai alapú szegregáció állami támogatása • Bentlakásos kollégiumok roma fiatalok számára • Tankötelezettség korhatárának 16 évre leszállítása (2011)
Büntetőjog	<ul style="list-style-type: none"> • A büntethetőség korhatárának leszállítása 12 éves korra • Büntető törvénykönyv szigorítása • „Önfenntartó” börtönök 	<ul style="list-style-type: none"> • A büntethetőség korhatárának leszállítása 12 éves korra • Három csapás elve • Börtönök magánosításának gondolata
Civil szervezetek	<ul style="list-style-type: none"> • Jogvédő szervezetek „ügynöki szervezetté” nyilvánítása 	<ul style="list-style-type: none"> • Norvég Alap által támogatott szervezetek elleni támadás (2014) • Stop Soros törvénycsomag (2018)

Sneider Tamás, a Jobbik frakcióvezető-helyettese és a Népjóléti bizottság tagja szerint a Jobbik és a Fidesz szociálpolitikai programja között a legnagyobb különbség a hozzáértésben van (Sneider interjú, 2018). A Jobbikban szerinte több a hozzáértő szociális szakember, ezzel szemben a fideszesek „faék egyszerűséggel próbálnak megoldani bonyolult dolgokat”. Sneider szerint érződik, hogy a Fideszt megihlették a jobbikos programok, ugyanakkor az elképzeléseiket rosszul ültetik át a gyakorlatba. Példának a családi adókedvezmények rendszerét emelte ki, amely nagyon „felülre céloz” és „a magyar jövedelmi középosztály nem tudja kihasználni”. Szerinte az is fontos különbség, hogy a Fidesz mindent központosít, pedig a jó szociálpolitika a szubszidiaritás elvén nyugszik.

A Jobbik önkormányzati szociálpolitikája

A Jobbik helyi szintű szociálpolitikájának vizsgálata megmutatja, hogy a makroszinten megfogalmazott elképzelések egy részét a radikális párt hogyan valósította meg a gyakorlatban, vagy esetleg mennyiben tért el ezektől a helyi viszonyoknak megfelelően. A helyi politika a nagypolitikára, kormányváltásra készülő ellenzéki párt számára egyfajta próbát is jelent, így a helyi szintű döntésekből valamelyest arra is következtetni lehet, hogy mit várhat a választó egy esetleges Jobbik-kormánytól. Azért vizsgáljuk az alábbiakban Ózd és Tapolca példáját, mert ez a két legnagyobb város, amelynek 2014 és 2018 között jobbikos polgármestere volt. Ráadásul a két város között jelentős különbség van a roma lakosság arányában, ami befolyásolta a Jobbik helyi szociálpolitikai programját.

Ózd

Janiczak Dávid ózdi polgármester a kampányidőszakban a társadalmat „építőkre” és „rombolókra” bontó, nemzeti radikális választási programmal hívta fel magára a figyelmet:

„Az integráció lényege (...) az, hogy a kisebbségi társadalomnak fel kell adnia kultúráját, szokásrendjét, el kell fogadnia a többségi társadalom elvárásait, és minden igyekezetével azon kell lennie, hogy az elvárásoknak megfelelően éljen. Amennyiben ez nem működik, úgy kijelenthető, hogy az adott kisebbség társadalmi együttélésre alkalmatlan, ezért ameddig köreinkben marad, kiemelten megfigyelendő és büntetendő elem. (...) Az ózdi jobbik nem bórszín alapján különbözteti meg az embereket, hanem közösséget építő és közösséget romboló egyének között húzza meg a határvonalat. (...) Véleményünk szerint két út járható a cigánykérdés megoldásához. Az első a békés megegyezésen alapul, a másik a radikális kirekesztésen. Pártunk egy utolsó esélyt kíván nyújtani az itt élő romboló kisebbség számára, ezért elsőként a békés megegyezést tartja célravezetőnek. Ha az

egyezmény kudarcot vallana, csak abban az esetben követheti a radikális megoldás.” (Jobbik, Ózd, 2014)

A börtönbe juttatás emlegetése, valamint az, hogy Janiczak egy „utolsó esélyt” ajánl az Ózdon élő „romboló kisebbség” számára, egy meglehetősen fenyegető városvezetést jelzett előre. Janiczak polgármesterként azonban visszafogottabb lett. Városvezetési programjában a hangsúly a munkahelyek számának növelésére, a helyi oktatásba, kultúrába, sportéletbe való befektetésre, valamint a közbiztonság javítására került. (Gazdasági Program, 2014)

Azonban a cigányság jelenlétét a városban negatív jelenségeként említi: az ózdi lakosság összetételének kedvezőtlen változása szerinte, hogy a „város népessége” fogy, a cigány lakosság azonban jelentős (Gazdasági Program, 2014: 3). Emellett az országos programból jól ismert szegregációs törekvések is megjelentek. „Fontos alapelv az integrált oktatás erőltetésével ellentétben a differenciált nevelés, oktatás erősítése, mely lehetővé teszi, hogy a gyermekek, tanulók képességeiknek megfelelő körülmények között fejlődhessenek, tanulhassanak.” (Gazdasági Program, 2014: 24)

Janiczak elkötelezte magát a közfoglalkoztatás mellett, mivel annak célja – az orbáni elképzeléseknek megfelelően – az alacsony iskolai végzettségű munkavállalók elsődleges munkaerőpiacra történő fokozatos visszaintegrálása (Gazdasági Program, 2014: 22–23).

Ózdon a rendparti kampányszlogenek is megjelentek a gyakorlatban. Az önkormányzat megalapította az Ózdi Városi Rendészetet [143/2015.(V.28.)], amely a városi közterület-felügyeletet váltotta, annál nagyobb finanszírozással és kapacitással. Ennek jegyében öt térfigyelőkamerával bővült a kamerarendszer: „Ez az ózdi költségvetéshez – és az előző ciklushoz – képest jelentős fejlesztés” (Janiczak 2018, interjú).

Janiczak kampányolt azzal is, hogy lovas és quados rendőrökkel tölti meg a város utcáit. Mivel a rendőrség nem önkormányzati hatáskörben van, ezért Ózd a városi rendészeket ültette lovakra. A quadot időközben elvetették, mivel a városi rendészeti állomány egyetlen tagjának volt csak ennek megfelelő jogosítványa. „Mindezen túlmenően a külterületeken való quadozás jelentős veszélyekkel is jár” – tette hozzá a polgármester. Végül terepjárót vásárolt a város. A kezdeti siker után azonban a lovas szolgálat is megszűnt, Janiczak szerint azért, mert „olyan jól sikerült, hogy a lovasokra egyből felfigyeltek az Állami Ménesgazdaságnál és elvitték őket magasabb bért ígérve”. Az új jobbikos polgármester vezetése alatt indult el a kutyás rendészeti szolgálat is, ez „gond nélkül megy”, és az illegális áramvételezőkkel és a közterületen alkoholt fogyasztókkal szembeni harcban „komoly sikereket értek el” (Janiczak 2018, interjú).

Ózdon az önkormányzati támogatásokat szabályozó rendelet [4/2015. (II. 20.)] háromféle juttatást nevez meg: települési támogatást, rendkívüli települési támogatást és lakásfenntartási támogatást. A jogosultság megítéléséhez használt jövedelemhatárokat a jobbikos városvezetés tudatosan emelte fel, hogy többen

kérvényezhessék a támogatást (Janiczak 2018, interjú). Azonban ez azzal is jár, hogy a leginkább rászorulóknak a náluk jobb helyzetűekkel kell versenyezniük az önkormányzati juttatásokért.

A lakásfenntartási támogatás országos átlagos összege 3870 forint volt havonta 2014-ben (Kováts, 2015), Ózdon 2015 után nem változott érdemben a támogatás. Az viszont módosult, hogy a települési lakásfenntartási-támogatást természetbeni juttatásként adja az önkormányzat, hogy „megakadályozza a segélyekkel való visszaélést” (Janiczak 2018, interjú).

A települési támogatás kifejezetten olyan családoknak nyújt segítséget, amelyekben valamilyen egészségkárosodás okoz anyagi terheket, és évi öt- és húszezer forint között mozog az értéke, a család élethelyzetétől, rászorultságától függően. A rendkívüli települési támogatás tizenöt- és ötvenezer forint közötti összeg lehet, amit – más önkormányzatokhoz hasonlóan – rendkívüli, tragikus élethelyzet esetén kaphatnak a rászoruló, egyéni elbírálás alapján.

Ózd adósságkezelési támogatást nem nyújt, de ezt a korábban sem tette, mivel negyvenezernél kisebb lélekszámú településként ez nem volt kötelező. Az azonban már meglepő, hogy az adósságkezelést nem csak, hogy nem biztosítják, hanem rendeletben *korlátozzák* a lehetőségét is: „Települési, rendkívüli települési és a lakhatáshoz kapcsolódó települési támogatás elmaradt tartozás vagy díjhátralék kiegyenlítésére nem adható.” [4/2015.(II.20.)]

A legrendhagyóbb Ózd bérlakásrendelete [8/2015.(V.7.)], ami komoly változásokon ment át Janiczak polgármestersége alatt. Bevallottan ez az egyik fő prioritása a polgármesternek, ami miatt több konfliktust is felvállalt. A rendelet első változatába bekerült egy kitétel, mely büntetlen előéletet követel meg a bérlakást igénylőktől, valamint a polgármester egyedül dönthetett a bérlakások kiosztásáról. Ezután a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda a borsodi kormányhivatalnál feljelentette Ózdot, arra hivatkozva, hogy a bérlakásrendelet diszkriminatív és jogellenes. A szervezet külön kiemelte, ha valaki korábban bűncselekményt követett el, attól még lehet szociálisan rászoruló (Index, 2015). A megyei kormányhivatal osztotta a jogvédők álláspontját, törvényességi felhívást intézett az önkormányzathoz. A polgármester jogkörét azonnal módosították, de a büntetlen előélet feltételhez még hónapokig ragaszkodott Janiczak. Végül ez a rendelkezés is eltűnt, mikor új rendeletet fogadott el az ózdi önkormányzat [(5/2016. (III. 11.)).]

Az ózdi lakáspolitikai másik hangsúlyos eleme, hogy a 35 év alatti érettségizett, házasságban élő párok öt évig ingyen lakhatnak önkormányzati bérlakásban, amennyiben legalább az egyikük munkaviszonnyal rendelkezik és a bérleti szerződés megkötését követően öt éven belül két gyermeket vállalnak [(5/2016. (III. 11.)). Nem egyedül a fenti támogatási forma utal egy sajátos ózdi családpolitikára. A 300 ezer forint összegű családalapítást elősegítő támogatásban első gyermekük megszületésekor azok az ózdi szülők részesülhetnek, akik elmúltak 20 évesek, és az egyik szülő legkevesebb 380 napja bejelentetten dolgozik. Ezek a feltételek a legrosszabb helyzetű ózdiakat zárják ki a támogatásból. Figyelemre

méltó az az egyszeri ötvenezer forintos ösztöndíj is, amelyet a polgármester ad át a jeles érettségit letevőknek – de a szakmunkásoknak nem. Az önkormányzat a CSOK-ra hajazó konstrukcióval is szolgál, amikor építési telket biztosít kedvezményes áron olyan 45 évesnél fiatalabb, legalább középfokú végzettségű pároknak, akik kétéves biztosított jogviszonyt tudnak felmutatni és négy éven belül két gyermeket vállalnak. Amennyiben csak egy gyermekük lesz, az építési telek kedvezményes ára és a rendes forgalmi értéke közötti becsült különbözet felét vissza kell fizetniük. Ha végül nem lesz gyermekük, a teljes összeget vissza kell fizetniük [6/2016. (IV.18.)].

Tapolca

A 2014-es polgármester-választást Tapolcán megnyerő Dobó Zoltán azzal emelkedik ki a másik 19 jobbikos polgármester közül, hogy az ő városa a fejlettebb, gazdagabb Dunántúlon található, ahol a Jobbik hagyományosan gyengébben szokott szerepelni. Míg Ózdon a 2011-es népszámlálás során a lakosság 11%-a vallotta magát cigánynak, addig Tapolcán ez az arány 1,3% volt. (KSH, 2011)

Dobó Zoltán választási programja nem sok közös pontot mutat Janiczak Dávidéval. Dobó egyrészt inkább csak beszédekben, interjúkban, utcai kampányban fejtette ki terveit és nem volt terjedelmes választási programja. Janiczaknál a cigánysággal kapcsolatos kijelentések hangsúlyosak voltak a kampányban; ezzel szemben Dobó nyilatkozataiban és beszédeiben nem találtuk nyomát a „cigánybűnözés” emlegetésének 2014-ben. Emiatt az az Ózdon tapasztalt jelenség, hogy a kampány radikális retorikája a megnyert választás után konszolidálódik, Tapolcán nem figyelhető meg.

Dobó Zoltán kampánya központi elemévé a tapolcai kórházat tette meg, azt ígérte, visszaszerzi az aktív betegellátást: a belgyógyászat, a sebészet és a szülészeti újranyitásával kampányolt. Dobó a kórházzal már a polgármesterjelölti kampány előtt foglalkozott, tüntetést és aláírásgyűjtést szervezett az aktív ellátás megtartásért, melyet végül megszüntetett a második Orbán-kormány.

„A tapolcai kórházat eleink száz éve közadakozásból, nemtől, felekezettől függetlenül építették. Ez a kórház túlélte az első nagy háborút, túlélte a '19-es polgárháborút, túlélte a második nagy háborút, túlélte a szovjet bevonulást, túlélte ötvenhatot, túlélte a rendszerváltást – ez már hat olyan esemény, amiből egy is elég lehet ahhoz, hogy eltűnjön egy ország. A Fideszt viszont nem élte túl a kórház. A Fidesznél kártékonyabb csoportosulás Tapolcán még nem pusztított.” (24.hu, 2015).

Tapolcán az Orbán-kormány elvonásai látták el azt a szerepet, amit Ózdon, illetve az országos programban a cigányság.

A kérdés, hogy a klasszikus jobbikos toposzok nélküli városvezetés használja-e a kirekesztés eszközeként az önkormányzati szociálpolitikát? Tapolcán a települési

támogatás feltétele a „lakókörnyezet rendezettsége”, ami meglehetősen szabadon értelmezhető, visszaélésre ad lehetőséget. Az összege 2500 és 5000 forint között mozog havonta, a (sajátos arányszámokkal kiszámított) rászorultságtól függően [3/2015. (II. 23.)]. Ráadásul a települési támogatást szabályozó rendeletet 2016 márciusában, 13 hónappal elfogadása után ismét szigorították: kizárták azokat a személyeket és családtagjaikat, akik álláskeresőként, illetve munkanélküliként nem működnek együtt a kormányhivatallal, például az elmúlt két évben a felajánlott közmunkát visszautasították, vagy nem végezték el [7/2016. (III. 29.)]. Ez komoly változás egy év alatt, és a szegények szociálpolitikai eszközökkel történő kontrolljának erősítését mutatja.

Rendkívüli települési támogatást az igényelhet, aki létfenntartást veszélyeztető válsághelyzetbe került. Ennek összege legfeljebb 28 500 forint, évente pedig ennek legfeljebb a háromszorosa. A polgármester azonban dönthet másként „egyéni mérlegelés alapján”. A rendkívüli támogatás kifizetése pénzben történik, kivéve ha „feltételezhető, hogy az ügyfél a pénzbeli támogatást nem a kérelemben megjelölt célra, vagy gyermeke(i) ellátására fordítja”. Újabb gumiszabály, ami visszaélésre ad lehetőséget.

Létezik a településen egy 25 ezer forintos temetkezési támogatás is a rászorulóknak, itt is van különös méltánylást érdemlő eset, mely a helyben elérhető legolcsóbb temetés teljes összegét kifizeti. Az önkormányzat fizeti továbbá a gyermekek étkeztetését azoknak a kérelmezőknek, akiknél az egy főre jutó havi nettó jövedelem nem éri el az öregségi nyugdíj legkisebb összegének 150 százalékát, egyedülálló szülő esetén 200 százalékát. Van „közmenza” is a településen, ahol szociálisan rászoruló idősök (65 év felett) ingyen ebédelhetnek. A rászorultság betegség, fogyatékoság vagy hajléktalanság is lehet. Tapolcán ingyenes a házi segítségnyújtás és családsegítés, gyermekjóléti szolgálat és a bölcsőde, valamint az idősök otthonának nappali ellátó részlege is. Az életvitelszerű közterületen tartózkodás nincs kriminalizálva a településen, azonban a közösségi együttélést szabályozó rendeletben [21/2017. (X.9.)] ötezer forinttól kétszázezer forintig büntethető az, aki „az utcabútorokat nem rendeltetésüknek megfelelően használja”, illetve az is, aki ittas állapotban közterületen lefekszik a földre. A városnak szociális bérlakásrendelete is van [24/2015. (XI. 30.)].

Tapolcán tehát sokféle támogatás létezik, és számos esetben jól definiált kritériumok szerint dől el a jogosultság. Ahol a polgármester dönt, ott lehetősége van pozitívan kivételezni, de nincs jogában kizárni kérelmezőket a jogosultak köréből. Azonban a lakókörnyezet rendezettségének előírásával, a sokféleképpen értelmezhető szabályokkal Tapolcán is megtörténhet a kirekesztés szubjektív feltételek alapján. Az is aggasztó, hogy az önkormányzat megalakulása után hozott rendeletét egy évvel később egy újabb kontrolláló feltétellel terjesztette ki.

A szokásos ellátási formák esetében összességében nem látszik jelentős különbség a két város között. Adósságkezelés, hasonlóan Ózhoz, Tapolcán sincs. Ózdon korábban több volt a mélyszegénységben élőket kizáró elem, de ezek – az országos sajtó és jogvédő szervezetek figyelmét is felkeltő – részletek idővel

kikoptak a rendeletekből. Maradtak viszont a jobb helyzetűeket megerősítő, a fiatal, képzett családok betelepülését segíteni hivatott lakás- és családpolitikai intézkedések. Tapolcán ilyen nem találni, feltehetően azért, mert a város e nélkül is prosperál.

Cukisodó szociálpolitika? A „néppárti” Jobbik 2018-as szociálpolitikai programja

A Jobbik kommunikációja és a pártról szóló sajtóhírek 2015 után rendszerint a párt néppártosodásáról, „cukiságkampányáról” szóltak, azaz arról, hogy a korábbi, rasszista szavazók megcélzására alkalmas szlogenek, a nemzeti radikalizmus eltűntek, és helyükbe a nemzeti néppárti politizálás került. Ahhoz, hogy ezt a jelenséget – vagy annak hiányát – megragadjuk a párt szociálpolitikájában a párt új, 2018 februárjában kiadott programját vizsgáltuk meg és hasonlítottuk össze a négy évvel korábbi programmal, valamint Sneider Tamást kérdeztük.

Fontos szimbolikus változás, hogy az új program már címében is más társadalmi víziót jelez előre. Míg 2014-ben a „Kimondjuk. Megoldjuk” cím még utalt arra a pártot pozicionáló narratívára, mely szerint a Jobbik a társadalmi problémákat legőszintebben bemutató politikai alakulat, 2018-ban a Jobbik már a neutrálisabb „Magyar szívvel, józan ésszel, tiszta kézzel” szlogen köré építette választási programja imázsát. A címben ezzel – a korábbi tabudöntögetés helyett – az új, korrupcióellenes és technokrata pozíciót emelték ki. A szakpolitikai elemzés szempontjából utóbbi az érdekes, ahogy az majd látszik.

Elsőként érdemes felsorolni azokat a programelemeket, melyek korábbról kerültek be változtatás nélkül a 2018-as választási programba. Ilyen az összes lakáspolitikai javaslat, a fent már ismertetett nagyívű állami bérlakásépítési program. Az a fontos elem is maradt, hogy ez azoknak a családoknak járna, akik megfelelnek az olyan homályos kritériumoknak, mint „a társadalmi beilleszkedésre hajlandók” és „betartják a közösségi együttélés alapvető szabályait”, akik „tiszteséges tagjai a közösségnek” (Jobbik, 2018: 15).

Szintén változtatások nélkül élték túl a néppártosodást a családpolitikával és genderrel kapcsolatos állásfoglalások. Támogatnák a gyermeket vállaló családokat, a családbarát felsőoktatást, az anyák munkába állását, a lombikbébiprogramokat, valamint radikálisan csökkentenék a gyermekneveléshez szükséges termékek áfáját.

„A gyes hároméves korig történő folyósítását megtartjuk, az összegét pedig oly módon növeljük, hogy a gyermekvállalás ne jelentsen egyet a szegénységgel. A gyermekvállalási kedv növelése érdekében pedig továbbra is fenntartjuk a babakötvények rendszerét, valamint a gyed extrát. (...) A családi juttatások, ezen belül is a családi pótlék 2008 óta tartó befagyaszt-

tásának feloldása, emelése és reálértéken tartása létfontosságú a családok anyagi biztonsága tekintetében. A pótlék rendszerét oly módon alakítjuk át, hogy a negyedik gyermektől adókedvezmény formájában folyósítjuk, aki pedig szociális támogatásban részesül, az a segéllyel együtt a családi pótlékot is szociális kártyára kapja. A családi pótlék és az iskoláztatási támogatás univerzális jellegét feloldjuk, és a juttatásokat a kötelező iskolába járáson kívül további feltételhez kötjük. Ilyen lehet az együttműködés az oktatási, szociális és családvédelmi intézményekkel.” (Jobbik, 2018: 61)

A családi pótlék jelentős emelése – kormányra kerülve azonnal megdupláznák Sneider állítása szerint – egy olyan fontos pont, amiben eltér a Jobbik programja a Fidesz megvalósított politikájától. Arra a kérdésre, hogy ez mennyire egyeztethető össze azzal a korábbi jobbikos állásponttal, mely szerint a „megélhetési gyermekvállalás” ellen küzdeni kell, Sneider Tamás azt felelte, hogy csak a harmadik gyermekig folyósítanák a pótlékot, a negyedik gyermektől, a korábbi programoknak megfelelően, már nem emelkedne a juttatás összege. Ezt ugyanakkor nem azonnal, hanem felmenő rendszerben vezetnék be. „A jelenleg, mondjuk, öt gyermekes családok pótlékát nem vennénk el, hiszen időt kell hagyni arra, hogy áttálljon az ilyen szülők gondolkodása.” (Sneider 2018, interjú)

Szintén a Fidesztől eltérő elképzelés, hogy az „elnőiesedett szakmák” (amelyeknek jelentős része gondoskodó munka és az utóbbi nyolc évben feltűnően elhanyagolt terület) béreit rendeznék. Új elemként bekerült a párkapcsolati és családon belüli erőszak, illetve a szexuális bűnelkövetések elítélése, melyek esetében a párt szerint „szükséges az áldozattámogató szemlélet kialakítása, erősítése mind a jogalkalmazási, mind a szociális rendszerben.” (Jobbik, 2018: 63) A programban nem szerepel, de Staudt Gábor országgyűlési képviselői felszólalásából tudjuk, hogy a Jobbik az isztambuli egyezményt is ratifikálná. (Parlament.hu, 2018)

A nyugdíj területén sincs nagy változás, csupán annyi, hogy az inflációkövető, vagy a svájci indexálás helyett a párt bevezetné az általuk feltalált „Magyar Indexálást”, mely a nyugdíjas fogyasztói kosár reálértékéhez és az éves reálbéremelkedéshez kötné a nyugdíjak emelését.

A rendpártisághoz kapcsolódó javaslataik legmegosztóbb részeit 2018-ra teljesen elhagyta a Jobbik. Az önfenntartó börtönöket változatlanul támogatják, de a közterületi rendfenntartást már nem bíznák a Magyar Gárdára, és csendőrséget sem állítanának fel. Erre a két szervezetre egyáltalán nem is hivatkozik a 2018-as programban a Jobbik. „Több rendfenntartót biztosítunk a közterületeken. Növeljük a közterület-felügyelet, a településőrség, a mező-, hal- és vadőrség létszámát, támogatjuk a polgárőrséget. Kezdeményezzük mobil rendőrőrsök felállítását. Bővíti a térfigyelőkamera-rendszereket” – írják. (Jobbik, 2018: 43)

A 2014-es programhoz képest a legfontosabb változás a cigánysággal kapcsolatos radikális állítások csökkenése. Szembetűnő, hogy a Jobbik 2018-as programjában nem szerepel a párt ismertségét megalapozó „cigánybűnözés” kifejezés. Sneider Tamás szerint ez tartalmi váltást nem jelöl, hiszen korábban sem azért

használták a kifejezést, mert rasszisták voltak, hanem azért, mert akkor a pártot még 20-30 éves fiatalok alkották, és „a fiatalok hajlamosak sarkosan fogalmazni”. Ráadásul azt érezték, hogy emiatt foglalkozik velük a média, ezért a közép-párttá válásig megérte használni ezt a kifejezést. De azt is látja, hogy a korábbi attitűdjével olykor „a Jobbik feleslegesen bántott meg különböző közösségeket”. Szerinte egyébként nem kell annyit foglalkozni a szavakkal, kifejezésekkel, mert az a fontos, hogy a Jobbik tartalmilag ugyanazt a politikát képviseli a kezdetektől mostanáig. Ugyanezt válaszolta arra a kérdésre is, hogy miért nincs benne az új programban a korábbi pont, amely alapján nyilvántartásba vennék a magyarországi cigány lakosságot, hogy „helyes és pontos diagnózist” állítsanak fel a cigányság helyzetéről: a képviselő szerint „ennek nincs jelentősége, egyébként is, készítettek kutatásokat a cigányságról korábban is, már 1973-ban is”, hiszen a tisztánlátás minden társadalmi gond megoldásának nulladik lépése. Az pedig Sneider szerint, úgymond, tagadhatatlan, hogy „a cigányságon belül alakultak ki olyan magatartásminták, melyeket alaposan meg kell ismerni”.

Róna Dániel és Molnár Csaba tanulmánya szerint (2017) a Jobbik számára a kormányra kerülés lett a legfőbb cél, ezért, habár a cigányellenességgel a társadalom többsége szimpatizál, az túlságosan rásüti a pártra a rasszista címkét, ami gátolja a szavazói bázisuk további növekedését. Viszont a néppártosodás ellenére maradtak bizonyos áthallásos, többféleképpen értelmezhető megjegyzések a 2018-as programban is:

„A hazai szociális problémáknak tagadhatatlanul van egy elhanyagolt, etnikai szegmense is, a kérdés cigánysággal kapcsolatos vetülete. Ez a társadalmi gond méltatlanul háttérbe szorult az elmúlt 28 évben, így az ország polgárai számára megnyugtató megoldás ez idáig nem született.” (Jobbik, 2018: 61)

Nem sok változás van a programban a szegregált oktatással kapcsolatban, és a 2018-as program szó szerint megismétli a 2014-es sorait a bentlakásos iskolákkal kapcsolatban (Jobbik, 2018: 6, 33–34). Az újdonság csupán az, hogy 2018-ban a párt már oktatási szakemberek széleskörű bevonásával akarja megreformálni az oktatást.

Sneider Tamás szerint az lenne a legjobb, ha a „problémás gyerekek” számára kialakított bentlakásos iskolákba önkéntes alapon mennének a gyerekek a szüleik beleegyezésével, emiatt külön ösztönöznék, hogy a bentlakásos iskolákba bejárjanak látogatóba a gyermekek szülei. De fenntartja, hogy ez nem működhet mindig önkéntes alapon. „Ilyenkor jön a képbe a családvédelem, gyermekvédelem. De ez minden rendszerben így van, hogy nagy baj esetén kiemelik a családból a gyermeket, ha nem tisztességesek a szülők.” (Sneider 2018, interjú) Ez alapján a Jobbik teljes mellszélességgel támogatja azt a jelenleg is működő, és az Orbán-kormány által támogatott gyermekvédelmi gyakorlatot, hogy a gyerekeket akár anyagi okokból is kiemelik a családjukból (Darvas et.al., 2016).

Viszont, akárcsak a cigánybűnözés kifejezés, az érdemes-érdemtelen szegények közötti megkülönböztetés is teljesen kikopott a Jobbik programjából. Nincs nyoma annak, hogy a társadalmat „építőkre” és „rombolókra” osztják fel, és az érpataki modellre való hivatkozás is teljesen eltűnt a 2018-as választási programból. Azonban a szubjektív, diszkrecionális feltételekhez kötött segélyezés tartja magát: „A visszaélések kiküszöbölésére szolgáló meghirdetett szigorításokat, amelyek feltételhez köthetik a juttatások kifizetését, sajnos a legtöbb önkormányzat egyáltalán nem érvényesíti, így csak a lehetőséget teremtették meg, mely jól kommunikálható, de valódi politikai akarat a jelek szerint nincs mögötte.” (Jobbik, 2018: 60)

A mérséklődést mutatja az is, hogy a Dúró Dóra által korábban hangoztatott elképzelés, amely szerint elvinnék az alapfokú tanulmányaikat be nem fejező, 1990 után született állampolgároktól a szavazati jogot végül nem került be a programba. (HírTV, 2017)

Amikor Sneider Tamást arról kérdeztük, hogy mennyire tartja kompatibilisnek a Jobbik társadalompolitikai vízióját a többi ellenzéki pártéval, azt felelte, úgy érzi, ebből a szempontból már sokkal jobb a helyzet, mint korábban, sok mindenben egyetértenek. Ez ugyanakkor éppen nem a Jobbik néppártosodása, vagy balra pozicionálása miatt történt, hanem azért, mert a baloldali-liberális pártok is ráébredtek, hogy azok a programok, melyeket „a Jobbiktól átvett az Orbán-kormány, a magyar társadalom szimpátiáját elnyerték, és ezzel már nem mernek szembe menni” (Sneider interjú, 2018).

Összegzés

Jól látszik, hogy a Jobbik néppártosodása olyan értelemben nem csak egy kommunikációs trükk, hogy a párt szakpolitikai programjában is észlelhető a nemzeti radikalizmus megszelídülése. Természetesen ez a szelídség viszonylagos, és a párt korábbi kiinduló értékeihez, vagy a 2010 óta jobbra tolódott Fideszhez képest kell értelmezni.

Az előszóban azt írtuk, hogy a Jobbik a néppártosodás előtt is egyetlen tekintetben állt jobbra a Fidesztől, ez pedig a „cigánykérdés” volt. 2018-ra eljutottunk oda, hogy ebben a kérdésben a Jobbik mérséklődésével nagyjából egy platformra került a kormánypárttal. Szimbolikus jelentőségű ennek kapcsán Orbán Viktor miskolci cigányozása a 2018-as választási kampányban (HírTV, 2018), illetve az az eset, amikor Emberi Erőforrások Minisztériumát vezető Balog Zoltán 2017 júliusában a nyilvánosság előtt elmélkedett arról, hogy a határon túli magyar cigányok teherterelt vagy erőforrást jelentenek-e az országnak (Index, 2017).

A jelenlegi magyar választási rendszer miatt időről-időre felmerül, hogy az összes ellenzéki pártnak össze kellene fognia a kormányváltás érdekében. Azonban nehéz elképzelni, hogy a többi ellenzéki párt, amelyek megalakulásuk óta elkötelezett hívei a liberális demokráciának, mennyiben tudna együttműködni

egy esetleges kormánykoalícióban. Ha a demokratikus ellenzék társadalompolitikáját elemző tanulmányt (Lakner, 2018) és a jelen elemzést egymás mellé tesszük, akkor az látszik, hogy a legtöbb bér- és újraelosztási szakpolitikában egyetértés van minden ellenzéki párt között. Az alábbiakban (2. táblázat) a Lakner (2018) által elemzett szociálpolitikai szempontok alapján foglaljuk össze a Jobbik 2018-as programját.

2. táblázat: Főbb társadalompolitikai elemek a Jobbik 2018-as választási programjában

Alapjövedelem, garantált minimum	Foglalkoztatás	Bérlpolitika	Adópolitika	Lakhatás
Nincs.	Szakszervezetek erősítése. Közfoglalkoztatás átalakítása annak érdekében, hogy átvezessen az elsődleges munkaerőpiacra	Minimálbér, garantált bérminimum emelése; EU-s szinten béruniós felzárkóztatási program	Progresszív SZJA; adójóváírás visszahozása. 5%-os ÁFA-kulcs alapvető élelmiszerekre; 0,53%-os bankadó visszahozása	Állami bérlakásépítési program; kollégiumok építése; devizahitelek felvételtörési forintosítása

Társadalmi integráció	Menedékkérők ellátása	Családi ellátások	Nyugdíj
Elképzelhető az oktatási szegregáció. Oktatáspolitikai szakemberek bevonása. Bentlakásos iskola önkéntes alapon a „leszakadó” rétegeknél.	Az európai lakosság érdekével ellentétesek az EU menedékkérel joggal kapcsolatos szerződéseinek kötelező tétele. Nem menekültkérelméről, hanem egy többmillió „népvándorlásról” van szó.	Ingyenes bölcsőde. Családi pótlék duplázása és inflációkötővé alakítása a 3. gyerekig. A családi pótlék kifizetésének további feltételekhez (együttműködés) kötése. GYES emelése	„Kitanított gyermekek” után nyugdíjkiegészítés. Differenciált, méltányos nyugdíjemelés. „Magyar Indexálás”. „Szocho” visszalakítása nyugdíjjáruulékká. A férfiak is nyugdíjba mehetnek 40 év után.

A hasonlóságok mellett, mint például a foglalkoztatáspolitikai átalakítása vagy a családi pótlék emelése, vannak alapvető eltérések is a 2018-as „néppárti” Jobbik és a 2018-as „demokratikus ellenzék” között. A legfontosabb különbség az, hogy míg a Jobbik számára fontos, hogy diszkrecionális ellátási formák legyenek az ellátórendszerben, azaz a támogatásokat azok kapják, akik betartják a „közösségi együttélés szabályait”, „tisztességesek”, addig a többi ellenzéki párt ragaszkodik a normatív ellátási formákhoz és az alanyi jogú szolgáltatásokhoz is. Míg a demokratikus ellenzéki oldalon (különböző formában) megjelenik az alapjövedelem gondolata, ez a Jobbik esetében teljesen hiányzik. Szintén eltérő álláspontokat

látunk a szegregáció kapcsán, habár a Jobbik 2014-hez képest sokat változtatott a korábbi, radikálisabb álláspontján, a mai napig kitart amellett, hogy az integráció erőltetése káros lehet, és a nehéz helyzetű családok, köztük a roma gyerekek egy része számára a nevelő célzatú bentlakásos iskolai rendszert tartják a megfelelő megoldásnak.

Irodalom

- 444.hu (2017a): Itt van a kormány civil törvényének szövege. <https://444.hu/2017/04/02/itt-van-a-kormany-civil-torvenyenek-szovege> (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- 444.hu (2017b): Benyújtották a civil szervezetekről szóló törvényjavaslatot. <https://444.hu/2017/04/07/benyujtottak-a-civil-szervezetekrol-szolo-torvenyjavaslatot> (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Alfahír (2013): Nemcsak a szegénység kiterjedése, de mélysége is növekedett. http://alfahir.hu/nemcsak_a_szegenyseg_kiterjedese_de_melysege_is_novekedett (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Alfahír (2015): Sneider Tamás: Egyre csak növekszik a szegénység. http://alfahir.hu/sneider_tamas_egyre_csak_novekszik_a_szegenyseg (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- ATV (2016): Magánszféra – Dúró Dóra. Interneten: <https://www.youtube.com/watch?v=m7ayY6R-QGw> (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Bernáth Gábor – Messing Vera (2012): Szélre tolva. Kutatási zárójelentés a roma közösségek többségi mediaképéről, 2011. Amenca médiaprogram. http://www.amenca.hu/uploads/pdf/szelre_tolva.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Bock, Gisela: “Antinatalism, maternity and paternity in National Socialist racism.” In: Bock, Gisela and Pat Thane (eds.) 1991. *Maternity and Gender Policies: Women and the Rise of the European Welfare States, 1880s-1950s*. London and New York: Routledge. 213–233.
- Boda Zsolt – Szabó Gabriella – Bartha Attila – Medve-Bálint Gergő – Vidra Zsuzsanna (2014): Politikától vezérelve – A büntető populizmus diskurzusai a magyar politikában és a médiában. In: *Politikatudományi Szemle* 2014/3. 67–94.
- Böcskei Balázs – Molnár Csaba (2017): Kormányon a radikális jobboldal? – A Jobbik ígéretei a magyarországi törvényalkotásban (2010–2014). *Politikatudományi Szemle* 2017/1. Interneten: http://www.poltudszemle.hu/szamok/2017_1szam/bm.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Darvas Ágnes – Farkas Zsombor – Kende Ágnes – Vigh Katalin (2016): Roma gyerekek a szakellátásban. Gyermekjólét és gyermekvédelem Nógrád megyében. In: *Esély* 2016/4. 52–82. Interneten: <http://www.esely.org/>

- kiadvanyok/2016_4/2016-4_3-1_Darvas-Farkas-Kende-Vigh_Roma_gyerekek.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Feischmidt Margit – Szombati Kristóf (2013): Cigányellenesség és szélsőjobboldali politika a magyar társadalomban: Gyöngyöspata és a hozzá vezető út. In: *Esély* 2013/1. 74–100. Interneten: http://www.esely.org/kiadvanyok/2013_1/feischmidt.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Gazdasági Program (2014): Ózd Város Önkormányzata Képviselő-testületének 2015–2019-es ciklusra vonatkozó gazdasági programja. Interneten: http://www.ozd.hu/content/cont_55389112610953.81605491/1_melleklet_gazd_program.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Gönczöl Katalin (2015): A büntető populizmus térnyerése Magyarországon, 2010–2014. In: Hack Péter (szerk.): *Gályapadból laboratóriumot – Tanulmányok Finszter Géza professzor tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 331–342.
- Helsinki Figyelő (2014): Mi a baj a szeretetteljes gettóiskolával? http://helsinkifigyelo.blog.hu/2014/11/27/mi_a_gaz_a_szeretetteljes_gettoiskolaval (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Híradó.hu (2014): Fidesz: Önfenntartóvá kell tenni a börtönöket. <https://www.hirado.hu/2014/03/21/fidesz-onfenntartova-kell-tenni-a-bortonoket/> (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Hírtv.hu (2017): Vona finomított a szavazati jog megvonásával kapcsolatban. <https://hirtv.hu/ahirtvhirei/vona-finomitott-a-szavazati-jog-megvonasaval-kapcsolatban-1400896> (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Hírtv.hu (2018): Orbán szerint a romák Miskolc bevándorlói. <https://hirtv.hu/ahirtvhirei/orban-szerint-a-romak-miskolc-bevandorloi-2450957> (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Hvg.hu (2014): Így vitte el a Jobbik a Fidesz dunántúli „ékkövét”. http://hvg.hu/itthon/20141017_Jobbik_Tapolca_Fidesz_riport (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Hvg.hu (2017): Kész a PISA-kudarcról szóló jelentés: jöhet a Jobbik-javaslat a bentlakásos iskolákról? http://hvg.hu/itthon/20170131_pisa_2016_emmi_oktatasi_allamtitkarsag (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Index.hu (2015): NEKI: Törvénytelen az ózdi lakásrendelet. http://index.hu/belfold/2015/05/21/neki_torvenytelen_az_ozdi_lakasrendelet/ (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Index.hu (2016): Megválasztották a Jobbik alelnökeit. https://index.hu/belfold/2016/05/29/megvalasztottak_a_jobbik_alelnokeit_minden_vona_elkepezelese_szerint_alakult/ (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Index.hu (2017): Balog: Még nem döntöttünk, hogy a határon túli magyar cigányok teherterhelő vagy erőforrás. https://index.hu/belfold/2017/07/20/balog_zoltan_emmi_tusvanyos/ (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Jobbik 2006 [2003]: Alapító nyilatkozat. Interneten: https://www.jobbik.hu/rovatok/egyeb/alapito_nyilatkozat (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)

- Jobbik Ózd (2014): Ózd: Magyarország mintavárosa. A Jobbik Magyarországiért Mozgalom Ózdi Alapszervezetének önkormányzati programja. http://ozd.jobbik.hu/sites/default/files/users/ozd_magyarorszag_mintavarosa.pdf vagy https://web.archive.org/web/20150325022811/http://ozd.jobbik.hu/sites/default/files/users/ozd_magyarorszag_mintavarosa.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Jobbik (2014): Kimondjuk. Megoldjuk. – A Jobbik országgyűlési választási programja a nemzet felemelkedéséért. https://jobbik.hu/sites/default/files/cikkcsatolmany/kimondjukmegoldjuk2014_netre.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Juhász Gábor (2015): Államcélok, paradigmaváltás és aktuálpolitikai alkotmányozás. A szociális jogok védelme az Alaptörvényben. In: *Esély*, 2015/1. 3–32. Interneten: http://www.esely.org/kiadvanyok/2015_1/2015-1_1-1_juhasz_allamcelok_paradigmavaltas.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Karácsony Gergely – Róna Dániel (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. In: *Politikatudományi Szemle*. 2010/1: 31–66.
- Kováts Bence (2015): Rezsitámogatás-csökkentés. Az új lakásfenntartási célú települési támogatások vizsgálata 31 önkormányzat példáján. In: *Esély*, 2015/6. 29–60. Interneten: www.esely.org/kiadvanyok/2015_6/2015-6_2-1_Kovats_Rezsitamogatás-csökkentés.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Kováts Eszter (2017): Jobboldali populizmus és a „genderideológia” fenyegetése. In: *Fordulat* 22. szám. 104–127. Interneten: http://fordulat.net/pdf/22/F22_KOVATS.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- KSH (2011): Helyiségnévtár: Ózd és Tapolca helység lakóinak nemzetiségi köztartozása 2011-ben. http://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=14492 (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Lakner Zoltán (2018): Az innováció kényszere. A demokratikus ellenzéki pártok szociálpolitikai programja 2018-ban. In: *Esély* 2018/2.
- Misetics Bálint (2013): Javaslatok egy egalitáriánus lakáspolitikai reform fő irányaira: politikai és szakpolitikai vázlat. In: *Esély* 2013/1. 39–73. Interneten: http://www.esely.org/kiadvanyok/2013_1/misetics.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- mno.hu (2015): Nem lehet bekamerázni az ózdi közmunkásokat. <https://mno.hu/belfold/nem-lehet-lekamerazni-az-ozdi-kozmunkasokat-1294531> (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Mózer Péter – Tausz Katalin – Varga Attila (2015): A segélyezési rendszer változásai. In: *Esély* 2015/3. 43–66. Interneten: http://esely.org/kiadvanyok/2015_3/2015-3_2-1_MozerTauszVarga_Segelyezesi_rendszer.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Parlament.hu (2018): Staudt Gábor felszólalása. http://www.parlament.hu/egy-kepviselo-adatai?p_auth=HnwUT5KA&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&pairproxy_WAR_

- pairproxyporlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcpql%2Ffoggy_naplo.naplo_fadat%3Fp_ckl%3D40%26p_uln%3D268%26p_felsz%3D218%26p_szoveg%3D%26p_felszig%3D218 (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Political Capital (2017): Az átrendeződés éve. A populista jobb és a szélsőjobb a mai Magyarországon. Interneten: http://politicalcapital.hu/pc-admin/source/media/Boell_Szelsojobb_HUN_171220.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Róna Dániel (2014): Jobbik-jelenség. Doktori értekezés. http://phd.lib.unicorvinus.hu/824/1/Rona_Daniel.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Róna Dániel – Molnár Csaba (2017): Radikális változás? – A Jobbik néppártosodása. In: Boda Zsolt-Szabó Andrea (szerk.): *Trendek a magyar politikában* – 2. MTA TK Politikatudományi Intézet-Napvilág Kiadó. Interneten: http://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/Trendek_imprimatura.pdf (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Saraceno, Chiara: "Redifining maternity and paternity. Gender, pronatalism and social policies in fascist Italy." In: Bock, Gisela and Pat Thane. (eds) 1991. *Maternity and Gender Policies: Women and the Rise of the European Welfare States, 1880s–1950s*. London and New York: Routledge. 178–194.
- Szikra Dorottya: A szociálpolitika másik arca – Fajvédelem és produktív szociálpolitika az 1940-es évek Magyarországon. In: *Századvég*, 48. 2008/2. 35–77.
- Szikra Dorottya: Ideológia vagy pragmatizmus? Családpolitika az orbáni illiberális demokráciában. In: Bozóki András – Füzér Katalin (szerk.): *Lépték és ironia. Szociológiai kalandozások*. Budapest, L'Harmattan, 2018.
- TASZ (2017): Az együttélés csapdái: ötvenöt helyi szociális rendeletet támadtunk meg. <https://tasz.hu/romaprogram/az-egyuttelese-csapdai-otvenot-helyi-szocialis-rendeletet-tamadtunk-meg> (Utoljára megtekintve: 2018. március 12.)
- Tóth G. Csaba – Virovác Páter (2013): Nyertesek és vesztesek. A magyar egykulcsos adóreform vizsgálata mikroszimulációs módszerrel. In: *Pénzügyi Szemle* 2013/4. 385–400.
- Ungváry Krisztián (2002): Árvásítás és „modernizáció”. Adalékok Imrédy Béla miniszterelnöki működéséhez és a zsidótörvények geneziséhez. In: *Századvég* 26. 3–37.
- Varga, Mihai (2014): Hungary's "anti-capitalist" far-right: Jobbik and the Hungarian Guard. In: *Nationalities Papers* 2014/5. 791–807.
- Zolnay János (2013): Abusive Language and Discriminatory Measures in Hungarian Local Policy. In: Stewart, Michael (szerk.): *The Gipsy 'Menace'. Populism and the New Anti-Gipsy Politics*. London: OSCE. 25–43.